

TUTKIMUSSELOSTEET JA KOMMENTIT

ILKKA HEISKANEN

YHTEISKUNTATIEETEELLISEN TUTKIMUKSEN RUNKO-OHJELMA:

MITÄ SE EI OLE JA MITÄ SE ON. Valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan laatiman runko-ohjelmaluonnoksen tarkastelua.

Yhteiskuntatieteellinen toimikunta on tehnyt suuren palveluksen. Se on pystyttänyt uuden Jerusalemin itkumuurin, jonka ääreen yhteiskuntatieteilijät ja heidän kaltaisensa (kasvatustieteilijät, psykologit, oikeustieteilijät) voivat kokoontua valittamaan hanttiaineitten tutkijain maailman kurjuutta.¹ Kyseessä on kyllä vasta luonnos, ensimmäinen hatara rakennelma, mutta jo tässä vaiheessa voidaan kysyä, tulevatko muurin ääreen kokoontuvat itkemään omaa vai muurin kurjuutta. Ja vaikka runko-ohjelma on tarkoitettu lopullisessa muodossaan kyseisten tieteyten kehityksen tulevaksi ohjenuoraksi, tuntuu tältä istunnalta, että itkumuurin rooli jää sen keskeiseksi tehtäväksi.

Runko-ohjelman ensimmäinen luonnos on heikko. Sitä selaillessa tulee mieleen kysymys, onko se niin heikko, että järkevintä olisi heittää se paperikoriin ja jatkaa keskustelua joltakin muulta perustalta. Monet tulevat tekemään tämän teon muista syistä kuin luonnoksen toteutuksen heikkoudesta. Yhteiskuntatieteilijät ovat jo nyt melko selvästi jakautuneet kahteen leiriin ja toisessa oikeaoppiset vasemmistolaiset tulevat hylkäämään ohjelman sen arvoperusteen: teknokraattisuuden ja kapitalistisen yhteiskunnan tavoitteiden palvomisen vuoksi. Monet heistä tulevat myös pitämään koko runko-ohjelmaa selvänä kooptaatioyrityksenä, jolla heitä pyritään houkuttelemaan mukaan »kehittämiskeskusteluun» ja tätä kautta hyväksymään mahdollisesti aikaansaavat vähäiset uudistukset ja niiden mukana myös perusteiltaan mädäksi jäänyt kokonaisjärjestelmä.

Osa runko-ohjelman yleisistä näkökohdista on peräisin Timo Relanderin selvityksestä »Yhteiskuntatieteellinen tutkimus Suomessa 1969 ja 1970-luvulla.»² Näiltä osin runko-ohjelman arvonäkökohdat ovat niin teknokraattiset, että on vaikea olla tuntematta vastenmielisyyttä niitä kohtaan. Toimikunta on kuitenkin yrittänyt istuttaa mukaan myös ei-teknokraattista ainesta ja tällä tavoin luoda »premissien pluralismia». Istutus on tehty heikosti, mutta se tarjoaa kuitenkin laajennetun lähtökohdan keskustelulle — jos nyt »premissien pluralismia» ei suoralta kädeltä hylätä ideologisista syistä.

Otan seuraavassa runko-ohjelman sen heikkoudesta huolimatta vakavasti je pelaan seuraavan pelin sen omilla säännöillä, so. »premissien pluralismin» mukaan. Keskityn neljään seikkaan. Ensiksi siihen, miten tämä runko-ohjelma on tehty ja miten se olisi pitänyt tehdä. Toiseksi siihen, mitä se pitää yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tavoitteena ja keinona niiden saavuttamiseksi, ja miten keinot ja tavoitteet ja niiden väliset suhteet olisi pitänyt formuloida. Kolmanneksi tarkastelen esimerkinomaisesti mitä runko-ohjelma sanoo oman alani, politiikan tutkimuksen, kehittämisestä, ja mitä sen olisi pitänyt sanoa. Neljänneksi kysyn mikä on toimikunnan nykyinen organisaatiomuoto ja sen siteet yhteiskuntaan, ja mikä tämän organisaatiomuodon siteitten pitäisi olla, jotta se kykenisi tehokkaasti pyrkimään tavoitteisiin joita nyt asetetaan.

Ensimmäisen kohdan osalta on heti alkuun sanottava, että runko-ohjelman luonnosta laadittaessa on käytetty väärää strategiaa. Siihen on koottu palasia yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen nykyistä tilaa koskevasta selosteesta, klisheimäisiä prioriteettikriteereitä sieltä ja täältä, asiantuntevia mielipiteitä ja lausuntoja eri aloilta. Tällä tavalla ei tieteellisen tutkimuksen laajuuntaista ohjelmaa saada aikaan. Ohjelmaluonnoksen laatiminen on tieteenalasta hyvin selvillä olevan, asiantuntijoita apuna käyttävän yhden administraattorin tehtävä — ohjelma ei nouse Fenix-lintuna esiin loppuunpalaneitten aivojen tuhkausta, kerättiinpä sitä kokoon miten paljon tahansa. Ja vain tällainen yhtenäinen ohjelmaluonnos voi olla rationaalisena lähtökohdantana keskustelulle ja lopullisen eri mielipiteitä kuulevan ja niiden mukaan korjautuvan ohjelman valmisteluprosessille.

Tarkemmin asiaa erittelemättä voidaan sanoa, että alustavan kokonaisnäkemysten on perustuttava selkeään käsitykseen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen mahdollisuuksista tieteenä ja yhteiskuntatieteitten asemasta ja tehtävistä yhteiskunnassa. Mahdollisuudet tieteenä edellyttävät kannanottoa sel-laisiin keskeisiin kysymyksiin kuin teorianmuodostuksen mahdollisuudet ja saavutettujen ja saavutettavissa olevien tutkimustulosten informatiivinen arvo. Yhteiskuntatieteitten asemaa ja tehtäviä arvioitaessa olisi tarkasteltava niiden tämänhetkisiä todellisia vaikutuksia, ja yleisiä erilaisia vaikuttamisen muotoja, joita ei tällä hetkellä toteuteta.³ Jälkimmäisten osalta on selvitettävä edelleen niiden poliittisia ja organisatorisia toteuttamismahdollisuuksia olemassa olevissa ja tai ennakoitavissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa. Miksi tämä kokonaisnäkemys sitten muodostuisikin, se olisi runko-ohjelmaa luottaessa hajoitettava tieteenaloittaisiksi ohjelmiksi, ohjelmat olisi edelleen muutettava tutkimusalojen sisäisiksi painopistealueiksi ja viimeisellä konkreettissella tasolla painopistealueitten sisältä olisi poimittava varsinaiset projektit—suuret tai pienet — esim. tutkimuksen yleisrintamaa tasapainoittaen tai menestyvää tutkimusta korostaen. Prosessi on tällöin aivan toinen kuin mitä runko-ohjelmaluonnos on käyttänyt: sehän on pyrkinyt »induktiivisesti» painopiste-

alueitten määrittämiseen. Ja yliopistollisten asiantuntijain kuuleminen on antanut melko selkeästi yhden vastauksen: oma suu (oma tutkimus) on lähempänä kuin kontinsuu (tieteenalan kehittäminen).

Kun siirrymme varsinaisten tutkimuksen tavoitteiden puolelle on periaatteessa vastakkain aina kaksi pooliasetelmaa: perustutkimus kontra soveltava tutkimus; teknokraattinen yhteiskuntapoliittinen tutkimus kontra yhteiskuntakriittinen tutkimus. Ja ohjelman kannalta on kysyttävä: onko poolien tasapainoa jotenkin korjattava?

Varovaisesti ottaenkin saamme seuraavat kolme tutkimusluokkaa

- perustutkimus
- yhteiskuntapoliittinen, teknokraattinen soveltava tutkimus
- yhteiskuntakriittinen, antiteknokraattinen soveltava tutkimus.

Kun vielä muistamme, että perustutkimuskin on olemassa yhteiskunnan kannalta vain »koska emme tänään tiedä, mitä huomenna haluamme» (saada aikaan, kritisoida, muuttaa),⁴ niin olisin valmis vielä ainakin teoreettisesti jakamaan perustutkimuksenkin yhteiskuntapolitiikkaa tai yhteiskuntakritiikkiä palvelevaksi. Mutta ehkä riittää, jos sanoo, että perustutkimusta on tehtävä laajalla eri pmisseltiltä lähtevällä rintamalla.⁵

Tehtiinpä ratkaisu mihin suuntaan tahansa edellä olevien vaihtoehtojen suhteen, tulee esille myös kysymys tutkimuksen välineistöstä. Laajemmassa merkityksessä välineistö liittyy myös koko tutkimuksen yleisen suuntaamisen ongelmiin. Voimme poimia ainakin neljä kohtaa, joista kaksi on kohteittaisesti tutkimusta orientoivaa, kaksi taas teknisesti orientoivaa.

Ensiksikin tieteitten välisyys on sosiaalitieteissä tärkeää sekä perustutkimuksen että soveltavan tutkimuksen kannalta. Se ei kuitenkaan ole hyve sinänsä, vaan on kysyttävä miten se edistää määritettyjä tavoitteita. Perustutkimuksen kannalta on tärkeää vain tieteitten välinen tutkimus joka edistää laajempaa yli tieteen osa-alueitten menevää teorianmuodostusta. Teknokraattisen tutkimuksen kannalta on tieteitten välinen tutkimus tärkeää, koska tavoitteiden saavuttaminen yhdellä yhteiskunnan osa-alueella voi vaatia osa-alueitten yli menevää utiliteettivertailua ja yhden osa-alueen tekijäin käsitteilyä toisen osa-alueen tavoitteiden saavuttamiseksi. Soveltavan kriittisen tutkimuksen kannalta taas kritiikki joutuu seuraamaan yli vakiintuneitten tieteenalojen erilaisia ongelmanippuja. Niinpä esim. taloudellisella perustalla oleva epätasaisuus johtaa kykenemättömyyteen informaation vastaanotossa ja edelleen »väärien» asenteiden ja ideologioitten omaksumiseen.

Toiseksi vertaileva tutkimus on erittäin tärkeää teoreettisesti tiettyjen havaittujen invarianssien olemassaolon ja kestävyuden yhteisötasoisten olosuhteitten tutkimisen kannalta. Käytännölliseltä teknokraattiselta kannalta taas vertailussa yksi maa voi olla toisen maan kokeilukenttänä (ex post

facto) tiettyjen yhteiskuntapoliittisten ratkaisujen vaikutusten arvioinnin kannalta. Kriittisen soveltavan tutkimuksen kannalta taas tarve vertailun avulla osoittaa »parempia» maita ja syitä niiden paremmuuteen on aivan ilmeinen.

Ensimmäisenä teknisenä kohtana on huomattava, että substantiivisiin tutkimusongelmiin orientoituminen ja niiden tieteellisen tai soveltavan relevanssin tajuaminen edellyttää tiettyä analyttistä kykyä. Tätä ei ilmeisestikään itse tutkijoilla aina ole, jolloin on tärkeää suosia teoreettista ja metodologista tutkimusta, joka pyrkii osoittamaan tutkimuskohteitten relevanssia ja myös sitä miten erilaisten teoriain tai tutkimusotteitten puitteissa ongelmat voidaan tehdä relevanteiksi. Täten relevantit tutkimusprojektit olivatpa ne sitten puhtaan tai soveltavan tutkimuksen alalta tarvitsevat tuekseen teoreettisia ja metodologisia projekteja (esim. systeemiteorian sovellutukset tutkimusalueella x, teoriain systeemiteoreettista vertailua alueella y, konflikti- ja konsensusteoriat ja niiden sovellutukset alueella z).

Suppeampi tekninen kysymys koskee tutkimusmenetelmiä ja dataa. Olipa kyseessä perustutkimus tai minkätyyppinen soveltava tutkimus tahansa molemmat ovat erittäin tärkeitä tutkimuksen kehitykselle. Jälleen on todettava, ettei tekniikka ja data ole arvoja sinänsä vaan niiden kehittämistä sanelee niiden käyttöarvo. Ongelmat eivät ole siis vain organisatorisia näilläkään alueilla. Esimerkiksi voimme kysyä onko meidän kehiteltävä kuvailevia ja vertailevia tekniikkoja (faktorianalyysi/transformaatioanalyysi) tai kausaaliseen selitykseen pyrkiviä (kausaalimallien rakentaminen). Samoin voidaan kysyä onko meidän datapankkeja luotaessa keskityttävä indikaattoreihin, jotka karkeasti ilmaisevat maiden välisiä yhtäläisyyksiä ja eroja vai pyrittävä maiden sisäisten varianssien keskinäiseen vertailuun. Tämän tyyppiset ratkaisut usein määräävät lopulta tutkimustulosten arvon sekä tieteen että käytännön kannalta.

Nyt runko-ohjelman kriteerit sivuilla 2 ja 3 osoittavat halua siirtää Suomen yhteiskuntatieteellistä tutkimusta »yhteiskuntarelevantiksi» sekä teknokraattiseen että yhteiskuntakriittiseen suuntaan. Samalla mainitaan pari keinoa: vertailu (yleisesti merkittäviksi havaitut ongelmat) ja tieteen välinen tutkimus (koska eräitä asioita ei muuten tutkittaisi). Mitä näillä menetelmillä todella voidaan saavuttaa substantiivisten tavoitteiden kannalta ei lainkaan mainita vaan niillä tehtyä työtä pidetään ilmeisesti arvona sinänsä. Edellä mainittuja teknisempiä välinetasoisia tutkimuskohteita ei tuoda esille lainkaan.

Jos nyt katsomme, että runko-ohjelma pyrkii muuttamaan yhteiskuntatieteellistä tutkimusta relevantiksi lisäämällä sekä teknokraattista että yhteiskuntakriittistä tutkimusta ja tutkimusprojekteja, niin sen kriteerit voitaisiin ehkä luonnostella seuraavasti:

- soveltava yhteiskuntapoliittinen tutkimus
- soveltava yhteiskuntakriittinen tutkimus

- näitä molempia tukeva perustutkimus
- näiden molempien kannalta relevantti vertaileva ja poikkitieteellinen tutkimus
- näiden molempien kannalta tutkimuksen relevanssia kysyvä metodologinen ja teoreettinen tutkimus
- näiden molempien kannalta relevantti data-aineiston hankinta ja tutkimusmenetelmien kehittäminen,

Kun runko-ohjelmaluonnosta lukiessa siirtyy ainekohtaisten painopistealueiden esittelyn puolelle odottaisi edes jonkinlaista näkemystä edellä elaboroitujen kriteerien suhteen. Pettymys on lähes täydellinen. Ilmeisesti minkään tieteenalan kohdalla ei ole pyritty noudattamaan mitään yleisempää kriteeriluokitusta, ja useimpien kohdalla voi tuskin havaita mitään systemaattista omien kriteerien käyttöä. Kaiken takaa kuulua selkeä »oma suu, ei kontin suu» -mentaliteetti.

Esimerkiksi voi tässä poimia sosiaalitieteellisen ja poliittis-valtio-opillisen jaoston muistot. Edellisessä on sentään pyritty pohdiskelemaan yleiselläkin tasolla tutkimuksen kehittämisen ongelmia joskin pohdiskelu lopulta jää turhaksi sanojen pyörittelyksi. Niinpä esim. kysytään ongelmakeskeisesti ohjatun ja vapaan ohjaamattoman tutkimuksen tiedepoliittista tärkeyttä. Tällöin ei kuitenkaan havaita, että kysymys on, paitsi periaatteellinen, myös organisatorinen. Nyt on jo olemassa erilaisia tutkimusyksiköitä, joista toiset tekevät »vapaata» toiset taas »sidottua» tutkimusta. Olisi pitänyt tarkastella, mitä seurauksia näiden yksiköiden työstä on jo ollut, ja tältä konkreettiselta pohjalta arvioida kehittämistarpeita. Nyt lopputuloksena on joukko ilmeisiä lauseita ilman konkreettisia sovellutusehdotuksia.

Päinvastaisen virheen tekee poliittis-valtio-opillisen jaoston valtio-opin siipi, joka lähtee ilmeisesti liikkeelle hegeliläisestä otaksumasta »mikä on olemassa on rationaalista», korostaen abstraktien periaatteiden asemasta olemassa olevien sekä laajojen projektien suosimista, ajankohtaisten projektien suosimista ja ennen kaikkea komiteassa istuneitten henkilöiden omien projektien suosimista. Esitys on kaikessa konkreettisuudessaan niin alkeellinen, ettei siihen kannata paljoa kritiikkiä uhrata. Esitetyt laajat projektit, kunnallishallinnon tutkimus, vaalitutkimus ja haastattelututkimusten tutkimusaineistojen arkistointi saattaisivat olla myös tieteellisesti ja yhteiskunnallisesti relevantteja. Tätä relevanssia ei kyllä millään tavoin osoiteta. Kunnallishallintoa on turha tutkia, jos projektia ei nivelletä yhteen keskushallinnon byrokratian tutkimuksen ja funktionaalisen itsehallinnon tutkimuksen kanssa. Äänestyskäyttäytymisen tutkimus on aivan samantekevää, jos samalla ei tutkita äänestäjien ja yhteiskunnan eri ryhmien todellisia vaikutusmahdollisuuksia itse päätöksentekijöihin. Päätöksentekijäin tutkiminen on yhdentekevää, jollei päätöksentekijäin päätösten yhteiskunnallisia vaikutuksia todella tutkita. Haastatteluaineistojen kerääminen on aivan samantekevää, jos ne ovat etupäässä

vain gallup-luonteisia äänestyskäyttäytymisen tutkimuksia. Käytännöllisellä tasolla taas nämä laajat projektit merkitsivät kuoliniskua kaikelle muulle valtio-opilliselle tutkimukselle, koska ne imisivät itselleen kaikki varat.

Onko sitten mahdollista luonnostella sellainen tutkimusaluekohtainen ohjelma, joka noudattaa yllä selvennettyjä yleisiä kriteereitä eikä putoa sosiaalitieteitten jaoston abstraktin saivartelun tai poliittis-valtio-opillisen jaoston umpimähkäisen valikoivuuden ansoihin? Ilmeisesti tämä on mahdollista. Ohjelman perustana on vain tällöin oltava yksi yleinen »soveltava» viitekehys, joka kartoittaa aluetta kokonaisperspektiivistä ja samalla sallii sen hajoittamisen toisiinsa liittyviksi osa-alueiksi. Jos vielä asetamme »soveltavalle» viitekehykselle tehtäväksi sekä teknokraattisen että yhteiskuntakriittisen aspektin huomioonottamisen saattaa sen löytäminen olla erittäin vaikeaa, jopa mahdollontakin. Tällöin voidaan ajatella parin kilpailevan viitekehysten käyttämistä.

Esimerkiksi voimme ottaa tässä valtio-opin (politiikan tutkimuksen) osa-alueen. Sopiva viitekehys tällöin ilmeisesti olisi output-orientoitunut poliittisen kokonaissyklin tutkimus, jonka mukaan poliittisen toiminnan tehtävänä on olla yhteiskunnan ja maailmanyhteisön automaattisten mekanismien (markkinat, valtarakenteet, mahdollisuusrakenteet) aiheuttaman arvojen ja hyödykkeiden jakautumista korjaavana toimintana. Asiaa tarkemmin erittelemättä voidaan tällaisen lähtökohdan sanoa johtavan esim. seuraavien tutkimuksen painopistealueitten luokitteluun:

1. Yhteiskunnallinen kehitys ja poliittiset prosessit (sosiaaliset indikaattorit, epätasa-arvoisuuden tutkimus, poliittisten prosessien todellinen vaikutus yksilöiden ja ryhmien asemaan yhteiskunnassa)

2) kansainvälisen kehityksen vertailu ja kehitysteoriat (sama kuin edellä, mutta kansainvälisellä tasolla)

3) politiikka ja yhteiskunnan kommunikaatiojärjestelmä (mitä ongelmia yhteiskunnan kommunikaatiojärjestelmä »nostaa» poliittiseen prosessiin, miksi nostaa, kuinka paljon kansalaiset saavat tietoja poliittisistä päätöksistä, kuinka paljon päätöksentekijät hankkivat/saavat tietoja kansalaisista ja toisistaan)

4) politiikka ja yhteiskunnan organisoiuneet ryhmät (puolueitten, painostusryhmien, vapaitten kansalaisjärjestöjen vaikutus poliittisen prosessin lopputuloksiin)

5) kansainvälinen yhteistyö, kansainväliset järjestöt, ja kansainvälinen kommunikaatio (näiden todellinen vaikutus kansainvälisessä yhteisössä kansakuntien poliittisen, taloudellisen aseman ja yhteisen kehityksen kannalta)

6) poliittiset päätöksentekijät ja päätösprosessi yhteiskunnassa (mihin päätökset perustuvat, mikä on asiantuntijain ja painostusryhmien osuus, kuinka paljon itse päätöksentekijät vaikuttavat ja missä määrin »kansalaisten» subjektiiviset tai objektiiviset tarpeet tulevat huomioon otetuiksi)

7) päätöksentekijät ja päätösprosessit kansainvälisellä tasolla (edellinen kohta mutatis mutandis kansainväliselle tasolle)

8) täytäntöönpanoprosessi ja byrokratia kansallisella tasolla (miten poliittisten päätöksentekijäin päätökset muuntuvat toimeenpanossa, miten toimeenpanijat vaikuttavat asiantuntijoina päätöksenteossa)

9) täytäntöönpanoprosessi ja byrokratia kansainvälisellä tasolla (sama kuin edellä, mukaanlukien »äärimmäiset» toimeenpanotoimenpiteet — esim. avoimeksi muodostuneitten sotilaallisten konfliktien estäminen)

10) talouselämä ja poliittiset prosessit (missä määrin »automaattiset mekanismit» lähinnä talouselämä todella ohjaavat yhteiskunnallista ja kansainvälistä kehitystä ja missä määrin poliittisilla prosesseilla voidaan tähän kehitykseen vaikuttaa).

Nyt ilmeisestikin tällaisella kymmenen yleisen alueen määrittelyllä voidaan määrittää painopisteet. Tutkimusprojekteja taas voidaan arvioida sen mukaan lankeavatko ne lainkaan näille alueille ja kiinnittävätkö ne huomiota nimenomaan poliittisten prosessien yhteiskunnallisiin ja kansainvälisiin vaikutuksiin.

Ilmeisestikin ehdotetut alueet eivät ole millään tavoin ristiriidassa myöskään runko-ohjelman sekavien valintakriteerien kanssa. Ongelma-alueet sallivat tai jopa myös vaativat tiettyjen välistä yhteistyötä ja monet niistä ovat hedelmällisiä vain vertailevasta perspektiivistä. Listaa olisi kuitenkin jatkettava vielä näiden ongelma-alueiden metodologisiin ja tutkimusteknillisiin ongelmiin keskittyvillä tutkimusprojektien aihealueilla.

Laskemalla yhteen 10 substantiivista ja kaksi teknistä painopistealuetta saamme kaikkiaan 12 aluetta. Näillä kaikilla ei ilmeisestikään voida saada aikaan samanaikaisesti tutkimusprojekteja, mutta ilmeisestikin voidaan katsoa aikaisemman ja tämänhetkisen tutkimuksen kattavuutta ja keskittää seuraavia projekteja ei-katetuille alueille. Samalla voidaan luopua turhan tarkoista ja hiuksiahalkovista kuvaavista projekteista, ja keskittyä suppeampiin mutta strategisesti hyvin valittuihin projekteihin, joita ei laahata vuosikaupalla eteenpäin.

Ylläesitettyjen painopistealueitten ilmeinen yhteenliittyvyys ja tiettyjen välisyys tuo mukaan kuvaan myös koordinoitavuuden. Runko-ohjelmaluonnoksessa tulee toistuvasti esille ajatus, että tutkimusta voidaan koordinoita tärkeiden tutkimustavoitteiden saavuttamiseksi vain laajojen projektien puitteissa. Aluksi on todettava, ettei yhteiseen projektiin osallistuminen vielä takaa minkäänlaista koordinaatiota. Kaikki projektihallinnon tutkimukset todistavat, että keskeisin ongelma projektihallinnossa on juuri yhtenäisen päämäärän määrittäminen tehokasta toimintaa varten, ja päämäärän saavuttamisesta saatavan hyödyn jakaminen. Yhtenäisen viitekehyksen (tutkimusperspektiivin) sanelema yhteistyö itse asiassa on paljon varmempi taetutkimuksen etenemiselle laajoihin tieteellisesti ja käytännöllisesti tärkeisiin pää-

määriin kuin projektin yhteiset rahat tai näennäinen katto-organisaatio. Tältä kannalta ilmeisestikin tutkijain keskeisen ja tutkimusalueitten välisen kommunikaation intensifioiminen julkaisujen, metodologisten ja substantiivisten tavoitekohtaisten seminaarien ja kansainvälisen vaihdon kautta olisi tärkeämpää kuin laajojen projektien suunnittelu.

Kun siirrymme viimeiseen kysymykseemme Yhteiskuntatieteellisen toimikunnan organisaatiomuodosta ja yhteiskunnallisista siteistä sekä niiden vaikutuksesta toiminnan tehokkuuteen, joudumme heti alkuun toteamaan ongelman laajuuden. Kysymyksessä on ilmeisestikin kaksi eri ongelmaryhmää: a) toimikunnan asema ja tehtävät tutkimusta rahoituksen kautta yhteiskunnalle »tuottavana» yksikkönä, ja b) toimikunnan suhde rahojen »alkuperään» so. valtiovaltaan ja varsinaisiin »työntekijöihin», so. tutkimusyksiköihin ja tutkijoihin. Emme seuraavassa pyrikään käsittelemään näitä ongelmia yleisessä muodossa, vaan lähdemme ensiksikin yleisestä otaksumasta että toimikunnan tehtävänä on valtion varojen avulla »tasapainottaa» tai »tehostaa» tutkimusta siitä, miksi se jäisi vain yliopistojen ja soveltavien tutkimuslaitosten hoidossa. Toinen spesifisempi otaksumamme on yllä esitetty ajatus toimikunnan tehtävästä tutkimuksen »pakottamiseksi» yhteiskunnallisesti relevantimpaan yhteisöteknokraattiseen tai yhteiskuntakriittiseen suuntaan. Ja molempien osalta voimme tämän jälkeen kysyä, voiko toimikunta nykyisen organisaationsa ja nykyisten yhteiskunnallisten siteittensä puitteissa todella toteuttaa yleistä tasapainottavaa funktiota ja tehostaa tehtävänsä tai sitten siirtää tutkimusta yhteiskunnallisesti relevantimpaan suuntaan. Tarkastelemme kysymystä karkean tyyppiluokittelun puitteissa, joka voi vain antaa viitteitä ongelman laajemmalle ja yksityiskohtaisemmalle tarkastelulle.

Voimme itse asiassa puhua neljästä mallista tai ihannetyypistä joiden puitteissa yhteiskuntatieteellisen toimikunnan tapainen organisaatio voi toimia valtiovallan ja tutkimusyksiköiden välillä. Kukin tyyppi edellyttää myös tietyn tyyppistä sitoutumista yhteiskuntaan ja myös tietyn tyyppistä tutkijain sitomista tutkimuksen vapauden kannalta.

Ensimmäistä näistä neljästä mallista voisi kutsua *akatemimalliksi*. Siinä toimikunnassa istuu joukko yhteiskunnan arvostamia ja »kunnostautuneita» tutkijoita, jotka ottavat vastaan tutkimusmäärärahojen pyyntöjä vertaisiltaan. Nämä taas saamallaan varoilla teettävät tutkimustyötä vasalleillaan (so. nuoremmilla tutkijoilla) joiden tutkimustehtävät määräytyvät »lääninherran» oman mielenkiinnon ja hyväksymisen perusteella. Toinen mahdollinen malli on *valtiojohtoinen malli*. Siinä yhteiskunnan poliittiset tai hallinnolliset päätöksentekijät määräävät tutkimuskohteet »valtion etujen» kannalta, ja toimikunta on vain asiantuntijaelin, joka spesifioi tutkimusongelmia ja valitsee tutkijat. Tutkijat ovat tällöin enemmän tai vähemmän pysyviä virkamiehiä. Kolmas malli on *eturyhämämalli*. Tässä mallissa toimikunnassa istuu yhteiskunnan organisoituneitten ryhmien (puolueet, painostusryhmät, erilaiset jär-

jestöt, byrokratian osat) edustajia, jotka ottavat vastaan ryhmiltä tulevia tutkimuspyyntöjä, hyväksyvät ja hylkäävät niitä, sekä formuloivat niitä uudelleen poliittisen kaupankäynnin kautta. Tutkijat joutuvat tässä mallissa ilmeisesti poliittisesti luokiteltua, jotta annetun tutkimustehtävän ja tutkijain poliittisen vakaumuksen välillä vallitsisi kongruenssi. Neljäs malli on *tieteen yhteisöjen malli*. Siinä tieteelliset organisoituneet ryhmät (tieteelliset seuramat, yhdistykset jne.) ottavat vastaan yhteiskunnan eri ryhmiltä tulevia tutkimuspyyntöjä, formuloivat niistä tutkimusprojekteja, ehdottavat sopivia tutkijoita, ja siirtävät »valmiit paketit» toimikunnan hyväksyttäväksi ja rahoitettaviksi. Toimikunnasta muodostuisi tällöin pelkästään tekninen rahoja jakava ja niiden käyttöä kontrolloiva elin ja asiantuntemus olisi yhdistysten huolena. Tämä malli korostaisi ilmeisestikin tutkijain tieteellistä kilpailua ja ansioita tutkimusalueen ja oman tietensä yhdistyksen puitteissa.

Mikä näistä malleista olisi sitten paras joko yleistä tutkimusta »tasapainottavaa ja rationalisoivaa» tai sitten spesifistä »yhteiskunnallisesti relevanttia tutkimusta tukevaa» tehtävää ajatellen?. Tuskin mikään nyt formuloidussa ihannetyypimuodossa. Akatemiamalli — joka meillä ilmeisestikin on nyt Suomessa — on ilmeisestikin heikoin molemmilta kannoilta. Se takaa vain jatkuvuutta ja reagoi heikosti yhteiskunnan tarpeisiin. Toisaalta eturyhmämalli taas ilmeisesti johtaisi kapea-alaiseen ja »ajankohtaisten» tutkimusten suorittamiseen, mutta reagoisi hyvin yhteiskunnan vaateisiin. Valtiojohtoinen malli voisi kehittää laajoja tutkimuslinjoja, mutta ilmeisestikin olisi joustamaton uusien ajatusten ja yhteiskunnallisten ongelmien käsittelyssä. Tieteen yhteisöjen malli olisi kentien tasapainoitetuin sekä ongelmien perspektiivin että yhteiskunnallisten vaikutteiden huomioonottamisen kannalta, mutta sen toimintakyky riippuisi paljon siitä miksi ryhmäkohtaiset valtasuhteet (nuoret tutkijat/vanhat tutkijat, eri koulukunnat) yhdistysten sisällä muodostuisivat.

Tässä yhteydessä emme kykene yksityiskohtaisesti käsittelemään eri tyyppien etuja ja haittoja. Riittää vain jo edellä esitetty toteamus siitä, että meillä käytössä oleva akatemiamalli ei ole tarkoituksenmukainen sen enempää tieteellisen kehityksen »tasapainottamisen ja rationalisoinnin» kuin myöskään nyt asetetun »yhteiskunnallisesti relevantin» tutkimuksen aikaansaamisen kannalta. Vaikka jollakin tavoin jotkut tutkimustehtävät onnistuttaisiin määrittämään tasapainottaviksi tai yhteiskunnallisesti relevanteiksi, niin tutkijain valinta ja tutkimusongelmien spesifiointi tulevat kuitenkin tapahtumaan akateemisen viitekehityksen puitteissa. Tällöin tullaan korostamaan olemassa olevia tutkimussuuntia ja »tieteellisiä» saavutuksia ja »tasapainotus» ja »relevanttius» saavat osakseen vain näennäistä silmänpalvontaa.

Nyt on kuitenkin muistettava, että neljä yllä esitettyä tyyppiä ovat ihannetyyppejä, ja niitä voidaan eri ominaisuuksien osalta yhdistellä ja korostaa käytännössä. Tyyppien antama yleinen opetus on se, ettei pelkkä rahavirtojen ohjailu tieteessäkään riitä, vaan itse ohjaileva organisaatio omalla raken-

teellaan ja yhteiskunnallisilla ja ryhmäkohtaisilla siteillä määrää lopulta toimenpiteitten lopullisen vaikutuksen tutkimustuloksiin ja sitä kautta yhteiskuntaan.

Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä puuttua kahteen erittäin tärkeään ongelma-alueeseen. Ensimmäinen näistä on sen »ruoskan» laatu, jolla tutkijat pakotetaan tekemään tutkimustyötä tehokkaasti ja toivottujen päämäärien hyväksi. Menetelmät, joita voidaan ilmeisesti käyttää jakautuvat neljään ryhmään: a) ideologiset (valitaan »sitoutuneita» tutkijoita), b) byrokraattiset (valvotaan esimies- ja raportointijärjestelmin), c) materiaalisesti palkitsevat tai ranskaisevat (lasketaan tai nostetaan palkkaa, työsopimuksen kestoja), d) tieteen omat symboliset palkkiot (maine, prestige). Samoin kun yllä todettiin neljän mallin tarjoavan yhdistelymahdollisuuksia, samoin myös nämä neljä »kontrollimekanismia» tarjoavat yhdistelymahdollisuuksia. Mitä näistä voidaan käyttää riippuu suuresti paikallisista olosuhteista. Suomen kokoisessa maassa, jossa tutkijoilla on luonnostaan korkea akateeminen prestige, mutta niukalti työvaihtoehtoja tuntuu menetelmien c ja d joustava käyttö suhteellisen vaikealta. Tällöin huomiota olisi kenties kiinnitettävä a ja b menetelmien kehittämiseen.

Toinen ongelma on tieteellisen tutkimuksen tulosten kommunikointi päätöksentekijäin ja yleensä yhteiskunnan suuntaan. Tehtiinpä kuinka relevanttia tutkimusta tahansa ei siitä varmasti ole mitään hyötyä, jos se ei liiku tutkijan pöytälaatikosta tai tieteellisen kirjan sivuilta edelleen julkiseen keskusteluun ja käyttöön. Mitä tehtäviä yhteiskunnallinen tutkimus todella yhteiskunnassa suorittaa riippuu erittäin selvästi tieteen omasta sisäisestä kommunikaatiojärjestelmästä, sen kyvystä kommunikoida ulospäin ja sen voimakkuudesta käyttää hyväkseen jo olemassa olevia yhteiskunnallisia tiedotusvälineitä.⁶ Jos toimikunta haluaa siirtää tutkimuksen painopistettä yhteiskunnallisesti relevantiksi se ei voi olla ottamatta kantaa myös tulosten kommunikoinnin ongelmaan. Ja tämän se voi tehdä liittämällä runko-ohjelmaan oman ohjelmansa ja organisaatioehdotuksensa yhteiskuntatieteellisen tiedon välittämisen kehittämistä.

* * *

Mitä konkreettisia ohjeita ylläoleva keskustelu tuo esille runko-ohjelman edelleenkehittämiseksi? Kenties seuraavat:

1. Runko-ohjelman on selvennettävä omat premissinsä sekä tavoitteiden että välineiden osalta. Ennen kaikkea välineitä koskeva tutkimus (vertaileva tutkimus, tieteitten välinen tutkimus, metodologinen ja teoreettinen tutkimus,

aineiston yhdistely- ja tutkimusteknillinen tutkimus, tarvitsee oman osansa, joskin se on tarkan analyysin kautta yhdistettävä tutkimuksen sekä tieteellisiin että yhteiskunnallisiin tavoitteisiin.

2. Kunkin tutkimusalueen on kyettävä yhtenäisen viitekehyksen puitteissa luomaan yhtenäinen kuva tutkimusalueestaan asetettujen kriteerien (yhteiskunnallinen relavanssi) perspektiivistä. Edelleen niiden on kyettävä jakamaan kokonaisalue tästä samasta perspektiivistä painopistealueiksi, joilta suositeltavat tutkimusprojektit voidaan tutkimuksen kunkinhetkisen tilanteen perusteella määrittää. Tutkimusprojektit on määritettävä tutkimuksen yleisen alueellisen koordinoinnin eikä kapea-alaisen projektikohtaisen koordinoinnin kannalta.

3. Toimikunnan on pikaisesti paneuduttava itsetutkiskeluun, määritettävä omat organisatoriset kykynsä ja muutettava organisaatiotaan uusia tavoitteita vastaavaksi. Yleensä tieteen organisaation kehittäminen sekä tieteen sisällä että sen yhteiskunnallisten (erityisesti kommunikatiivisten) siteitten osalta on kenties vieläkin tärkeämpi ongelma kuin tutkimuksen substantiivisten painopisteitten siirtäminen, koska edellinen on välttämätön ehto jälkimmäisen toteutumiseksi muullakin kuin verbaalisella tasolla.

LÄHDEVIITTEET

1 Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen runko-ohjelma. Valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan laatima runko-ohjelmaluonnos lopullista runko-ohjelmaa varten, Valtion yhteiskuntatieteellinen toimikunta, Helsinki 1971.

2 Timo Relander, Yhteiskuntatieteellinen tutkimus Suomessa vuonna 1969 ja 1970-luvulla. Suomen itsenäisyyden juhluvuoden 1967 rahasto (SITRA), Sarja B, N:o 3, Helsinki 1970.

3 Erilaisista vaikutusmahdollisuuksista ks. Ilkka Heiskanen, Sosiaalitieteitten »uudesta» metodologisesta keskustelusta ja sen merkityksestä politiikan tutkimukselle. *Politiikka* 1, 1971.

4 Jacob Marchak, »Probability in the Socian Sciences» teoksessa *Mathematical Thinking in the Social Sciences*, (toim. Paul F. Lazarsfeld, Glencoe, Ill, The Free Press), s. 214.

5 Premissit tässä tarkoittavat tieteen sisäisin kriteerein arvioitavia lähtökohtia: makro/mikrotasoinen tutkimus, reduktio/kontekstuaalistrategia, intentio/kausaaliansalyysi, deduktio/induktio jne. Ilmeisestikin nämä premissit väistämättä liittyvät yhteen sellaisten arvopremission kanssa jotka koskevat tuotetun tiedon yhteiskunnallista käyttöarvoa. On valitettavaa, että tutkimus »käyttöarvopremission» ja tieteellisten premisien sekä tutkimustulosten tieteellisen ja käytännöllisen arvon välisistä suhteista ei ole vielä edennyt harvoja analyttisiä luokitteluja ja dogmaattisia »tiede riiston välineenä»-väitteitä pitemmälle.

6 Tästä ongelmasta erikoisesti kausaaliansalyysin osalta, ks. Heiskanen ma.